

Zarys historii Jaworza

Spis treści

- I. Słowo wstępne
- II. Wykaz źródeł
- III. Jaworze dziś
- IV. Historia Jaworza:
 1. Początki Jaworza (1285-1440)
 2. Na przełomie dziejów (1400-1579)
 3. Zmierzch piastowskich rządów (1579-1653)
 4. Reformacja i kontrreformacja (1517-1705)
 5. Zmierzch epoki i początek nowej ery (1764-1804)
 6. Dziesięcioletni okres wojen (1805-1817)
 7. Ruchy odrodzenia narodowego (lata 30. i 40. XIX wieku)
 8. W czasach przemian (1848-1869)
 9. Schyłek wieku XIX (1870-1900)
 10. Wiek XX.
 11. Właściciele Jaworza (1434-1939)
 12. Wójtowie i sekretarze gminy Jaworze (1783-2002)
 13. Nazwy własne i regionalne, które na przestrzeni lat ułatwiały orientację w terenie
 14. Religia – kościoły
 15. Szkolnictwo
 16. Dzieje Jaworza jako uzdrowiska
 17. Związki wybitnych ludzi z Jaworzem
 18. Związki i organizacje społeczne
 19. Życie kulturalne
 20. Okres międzywojenny (1920-1939)

21. Mroczne czasy okupacji (1939-1945)
22. Powojenne początki (1945)
23. Jaworze siedzibą Gminnej Rady Narodowej dla Jaworza, Jasienicy i Wapienicy (1946-1954)
24. Jaworze jako samodzielna gmina - zwana gromadą (1955-1972)
25. Utrata samodzielności administracyjnej:
 - a/ Jaworze pod rządami gminy Wapienica (1973-1976)
 - b/ Jaworze pod rządami gminy Jasienica (1977-1991)
26. Walka mieszkańców o reaktywowanie gminy Jaworze jako samodzielnej jednostki administracyjnej
27. Dziesięć lat reaktywowanej gminy
28. Protest przeciwko oderwaniu gmin Jaworza i Jasienicy od Śląska Cieszyńskiego celem przyłączenia go do Małopolski
29. Chronologiczny wykaz ważniejszych wydarzeń w historii Jaworza na przestrzeni lat – od zarania do 2002 r.
30. Alfabetyczny spis osób zasłużonych dla Jaworza
31. Jaworze w starych czasopismach.

Wprowadzenie

Niniejsza książka mogła powstać dzięki bezinteresowności ludzi, którzy wiele lat swojego życia poświęcili poszukiwaniu jak najbardziej wiarygodnych wiadomości dotyczących historii Jaworza. Nie było to łatwe z kilku przyczyn:

1. W wyniku pożaru, jaki w 1720 roku strawił 75 procent miasta Cieszyna, spaleni uległo wiele dokumentów archiwalnych dotyczących m.in. Jaworza. Z tego powodu nie sposób odtworzyć przeszłości Jaworza bez powiązania jej z losami Śląska Cieszyńskiego, którego częścią była nasza miejscowość. Zapoznając się z tą historią łatwiej zrozumiemy bieg zdarzeń w Jaworzu.
2. Istniejące różnego rodzaju zapisy tych samych zdarzeń często różniły się od siebie, w zależności od źródła ich pochodzenia. Aby więc zdobyć jak najbardziej wiarygodne dane, trzeba było przewertować nieograniczone ilości różnych wydawnictw, które wymienione zostały w bibliografii.
3. Podczas drugiej wojny światowej trzymiesięczne działania frontowe spowodowały, że mieszkańcy w przeciągu 24 godzin zostali przez wojska radzieckie ewakuowani do Bielska. Prawie cały dobytek pozostawiono w domach, do których wrócono po miesięcznej nieobecności – 15 kwietnia 1945 roku. Zniszczenia były ogromne, wiele cennych dokumentów zostało spalonych – służyły po prostu żołnierzom jako podpałka do robienia ognia w piecach. W większości zaczynano życie od zera. Zniszczone Jaworze wołało o pomoc. Nie w głowie była wówczas historia Jaworza. Walka o byt, różnego rodzaju niespodziewane zagrożenia, strach, niepewność jutra, paraliżowały ludzi. Rodziny z niecierpliwością oczekiwały powrotu ojców i dzieci z tułaczki wojennej, z obozów koncentracyjnych, z robót przymusowych, członków rodzin wywiezionych do Związku Radzieckiego, oplakiwały zmarłych, zaginionych i tracących życie już po wojnie z powodu min, którymi Jaworze było „nafaszerowane”.

Z biegiem czasu coraz częściej odzywały się głosy nawołujące do rozpoczęcia starań o przywrócenie Jaworzcu dawnej jego świetności. Wiązało się to z odtworzeniem historycznej przeszłości naszej miejscowości. Inicjatorem zbierania przyczynków do monografii Jaworza był, oddany całym sercem swojej małej ojczyźnie, Józef Kobiela (1911- 1984) - wieloletni nauczyciel, kierownik szkoły w Jaworzcu Średnim, wychowawca w jaworzańskim Państwowym Młodzieżowym Zakładzie Wychowawczym, a w latach 1965-1970 przewodniczący miejscowego Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej. Mój udział dotyczył maszynowego przepisywania rękopisów różnych opracowań, zbierania dalszych materiałów, notowania ważniejszych wydarzeń bieżących, rejestrowania tej dokumentacji oraz właściwego jej przechowywania, co było bardzo ważne, jako że Jaworze, w wyniku kilku reorganizacji w administracji państwowej, różne przechodziło losy - z utratą (w 1973 r.) samodzielności administracyjnej włącznie.

Zjednoczeni w zabiegach o reaktywowanie gminy jaworzanie, po 18 latach przynależności jako sołectwo do gmin - wpiery Wapienicy, a następnie Jasienicy, doczekali się własnego samorządu, który - doceniając działania związane z gromadzeniem dokumentacji historycznej Jaworza - dba o jej dalsze pomnażanie, ułatwiające opublikowanie jak najbardziej wiarygodnych dziejów naszej miejscowości.

Ciągle uzupełniane zbiory wzbogaciły się ostatnio o informacje zdobyte dzięki przychyłności Muzeum Cieszyńskiego, Archiwum Miejskiego w Cieszynie, Muzeum w Skoczowie, Archiwum Miejskiego w Opawie, gdzie w czasach austriackich mieścił się Śląski Urząd Krajowy. Tak więc niniejsze wydawnictwo mogło się stać pracą zbiorową, w której największy jest udział:

- wyżej wymienionego Józefa Kobieli
- Jana Brody ze Skoczowa, nauczyciela (wieloletniego kierownika szkoły w Górkach Wielkich), bibliografa i bibliofila. Ten, będąc wieloletnim przyjacielem Józefa Kobieli, podjął się - opracowując historię powiatu cieszyńskiego - notować równocześnie wszystko to, co dotyczyło Jaworza,

- Rudolfa Dominika, wieloletniego nauczyciela-historyka szkoły w Jaworzu Średnim, a następnie w Jaworzu Dolnym. Poświęcił on wiele lat na opracowanie historii Jaworza, którą powiązał z wydarzeniami mającymi miejsce na Śląsku Cieszyńskim oraz w krajach ościennych i w Królestwie Polskim. Zebrał również cenne materiały opisujące związki wybitnych ludzi z Jaworzem.
- Zbiory dot. wiadomości o Jaworzu powiększały się z roku na rok dzięki m.in. także takim pasjonatom jak: Jan Krzyszpień, Karol Jaworski, Karol Stanclik, ks. Ryszard Janik, Robert Niesyt i wielu innym, którym Jaworze nie było i nie jest obojętne.
- Wszyscy, którzy w większym czy mniejszym stopniu przyczynili się do powstania niniejszej książki, są jej współtwórcami, zasłużonymi dla Jaworza.

III. Jaworze dziś **wg stanu na dzień 31.12.2001 r.**

1. Informacje ogólne

W dniu 22 grudnia 2001 r. Rada Gminy Jaworze, na uroczystej sesji poświęconej 10 rocznicy istnienia reaktywowanej gminy Jaworze (po 18 latach „niebytu”), uchwaliła plan restrukturyzacji gminy Jaworze – który, jeżeli będzie miał szanse realizacji, zmieni w XXI wieku oblicze Jaworza. Plan opracowało bardzo starannie i przejrzyście Biuro Projektów Urbanistyki i Architektury Gliwicach pod kierunkiem dra inż. Krystiana Stangela. Członkiem zespołu był m. in. jaworzanin – dr inż. architekt Jacek Rybarkiewicz. Zespół ten przedstawił w swoim opracowaniu aktualny, wierny stan Jaworza, który zainteresowanemu czytelnikowi przybliży jego dzisiejszy wizerunek, w związku z czym wykorzystane zostaną w niniejszym zarysie ważniejsze fragmenty tego opracowania.

Jaworze obchodziło w 1987 roku swoje siedemsetlecie. Ponieważ niektóre daty dotyczące powstania Jaworza mówią o 1285 roku, można przyjąć, że Jaworze ma dziś 716 lat. Na przestrzeni od jego ukształtowania się, które nastąpiło w okresie, kiedy stało się ono w całości własnością jednego tylko właściciela – barona Jerzego Ludwika Laszowskiego – co nastąpiło w roku 1754 – nie było w Jaworzu do dnia 31 grudnia 1954 roku (200 lat) żadnych zmian terytorialnych. Rozpoczęły się one dopiero w wyniku kilku reorganizacji w administracji państwowej, które poza wspomnianymi, wyżej wymienionymi, zmianami odbiły się negatywnie na dalszym rozwoju naszej miejscowości. Będzie o tym mowa w dalszej części niniejszego opracowania.

Jaworze to podgórska miejscowość w powiecie bielskim o powierzchni 21,32 km². Licząca 31. 12. 2001 r. 5900 mieszkańców – z tego pełnoletnich – 4558, niepełnoletnich- 1342, w tym: mężczyzn – 2830, kobiet 3070. Leży w obrębie Pogórza Cieszyńskiego i północnej krawędzi Beskidu Śląskiego. Od południa graniczy z Brenną, leżącą w powiecie cieszyńskim, od zachodu z Bierami

(które są wsią należącą do gminy Jasienica) , od północnego zachodu i północy z Jasienicą, a od wschodu z miastem Bielsko-Biała. Na południu granica biegnie przez szczyty górskie Palenicy (688 m npm), Kopanego (690 m npm), Wysokiego (762 m npm), Borowiny (720 m npm), Błatni (917 m npm), Przykraj (824 m npm), Wielkiej Polany (782 m npm) i Bucznika (dwuszczytowego – 683 m npm). Przez Jaworze przepływają potoki: Wysoki i Szeroki z mniejszymi dopływami, a przez Jaworze-Nałężę potok Jasionka, w dolnym swym biegu zwany Jasieniczanką. Pod górami wznoszą się wzgórza (kępy), zbudowane przeważnie z wapieni: Wawrzyczkowa Kępa (417 m npm), Młyńska Kępa (403 m npm), Kalwaria, będąca przedłużonym ramieniem góry Borowiny (409 m npm), Goruszka (411 m npm). Pomiedzy Młyńską Kępą, Kalwarią i Goruszką rozciąga się centrum Jaworza. Na całej długości północnej granicy Jaworza – od wschodu do zachodu (5 km) „króluje” panorama Beskidów. W polu widzenia- poza wyżej wymienionymi kępami - są następujące szczyty gór (nie tylko jaworzańskich): Dębowiec (686 m npm), Cuberniok (728 m npm), Szyndzielnia (1026 m npm), Klimczok (1117 m npm), Palenica (688 m npm), Kopany (690 m npm), Poledniana (grzbiet odchodzący od Stołowa – 900 m npm), Wysoki (762 m npm), Borowina (790 m npm), Przykra (824 m npm), Błatnia (917 m npm), Kamienny (650 m npm), Ostry (659 m npm), Wielka Polana (782 m npm), Bucznik (dwuszczytowy – 683 m npm), a w Nałężu: Łazek (711 m npm), Czupel (746 m npm), Zebrzydka (579 m npm) (fot.1 i 2).

Klimat Jaworza ma charakter podgórski z cechami ostrzejszego klimatu górskiego w jego południowej, górzystej i zalesionej części. Rocznie średnio jest tu 40-43 dni pogodnych i słonecznych, 140-150 dni pochmurnych, przy czym największe zachmurzenie przypada na grudzień, najmniejsze zaś na sierpień i wrzesień.

Lasy pokrywają 51% powierzchni Jaworza, ponadto około 10 ha to parki, które zajmują – łącznie z innymi zalesionymi terenami w centrum – około 30 ha. Uprawy rolne stanowią 31 % powierzchni. Lasy nie mają już charakteru pier-

wotnego i tworzą je najczęściej zespoły buczyn karpackich i świerków. Wśród roślinności znajdują się okazy rzadkie i chronione, takie jak goryczka trojeściowa, żywce, wawrzynek wilcze łyko, parzydło leśne, naparstnica purpurowa, lilia złotogłów, dziewięcił bezłodygowy oraz różne odmiany roślin storczykowatych.

W Jaworzu istnieje ograniczona baza leczniczo-uzdrowiskowa. Najważniejszą pozycję ma sanatorium, które prowadzi leczenie w zakresie chorób dróg oddechowych i gruźlicy dzieci od 4 do 6 roku życia. Przyjmuje około 400 pacjentów jednorazowo na 3 - 4 miesięczne turnusy.

W 1974 r. z wydzielonych z tego zespołu i wyremontowanych budynków wyodrębniono Ośrodek Fizjoterapii i Rehabilitacji dla dorosłych. Ośrodek przyjmuje jednorazowo na 24-dniowych turnusach 108 osób i niewielką część na leczenie ambulatoryjne. Jest on doskonale urządzonej zakładem spełniającym wszelkie wymagania stawiane tego typu placówkom. Posiada część balneologiczną, oferującą solanki, masaż podwodne i wirowe oraz natryski biczowe i płaszczowe. Aktualnie jedna część obiektu pełni rolę szpitala opieki długoterminowej.

Pozostałe obiekty w Jaworzu – poza przebudowanym na Sanatorium Medycyny Chińskiej Domem Wczasowym i Hotelem „Smrek”, mają charakter branżowych domów wczasowo-leczniczych i mogą spełniać funkcję zakładów lecznictwa otwartego jako integralna część miejscowości leczniczo-wypoczynkowej. Najbardziej znany jest Ośrodek Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy „Zygmunt” o wysokim standardzie. Jednak najładniej położonym obiektem turystycznym jest Ośrodek Wczasowo-Rekreacyjny i Hotel „Jawor”, posiadający wysoki standard urządzeń rekreacyjno-sportowych. Działa ponadto mały obiekt wczasowy Kopalni Rydułtowy „Relax” oraz przekształcona z „Palestry” prywatna klinika „Kwieciński”, a także Ośrodek Wczasowy „Oaza” Kurii Biskupiej z Katowic. W sumie, na przestrzeni ostatnich 7 lat zostało zlikwidowanych 5 ośrodków wczasowych.

W Jaworzu jest 1491 domów mieszkalnych (łącznie z letniskowymi) – co w stosunku do 420 domów odnotowanych w 1945 r. jest ogromnym skokiem do przodu, tym bardziej, że podczas pierwszej zmiany terytorialnej, jaka miała miejsce w dniu 1 stycznia 1955 roku, Jaworze straciło na rzecz Wapienicy 42 budynki włącznie z arealem rolnym i leśnym. Z Jasienicy zostało wówczas przyłączonych do Jaworza 8 budynków, którym nadano kolejne numery z Jaworza Górnego.

Numeracja domów w Jaworzu wymaga szerszego objaśnienia. Około roku 1570 nastąpił podział wsi na Jaworze Średnie, Dolne i Górne, jako że posiadało ono wówczas trzech właścicieli. Brak jednak jakichkolwiek przesłanek, dlaczego takie właśnie nazwy, istniejące do dziś, zostały przyjęte dla poszczególnych jego części. Wbrew bowiem ich brzmieniu, Jaworze Średnie wcale nie leży w środku wsi, Dolne nie leży na północy, a Górne pod górami.

Podział Jaworza biegnie pasmami od północy w kierunku południowym. Pierwsze pasmo (wschodnie) to Jaworze Średnie, drugie to Jaworze Dolne, a trzecie (zachodnie) to Jaworze Górne. Każda z tych części miała oddzielną numerację zaczynającą się od numeru 1. Do tego doszły jeszcze za czasów następnych właścicieli, także od nr 1 począwszy, Jaworze-Nałężę, przysiółek Pelchrim (11 budynków) i Grabka z Błatnią (14 budynków – z tego numery od 1 – 7 były na Grabce, a od 8-14 na Błatni). Na przestrzeni lat 1960-1964 zaszły tu zmiany, które spowodowały zlikwidowanie nazwy Pelchrim, a budynkom zlikwidowanego przysiółka nadano kolejne numery z Jaworza Górnego. Natomiast mieszkańcy Grabki i Błatni dokonali z Nadleśnictwem Państwowym w Wapienicy (za wyjątkiem 3 gospodarstw) zamiany gruntów i zeszli w dolinę, gdzie na zamiennych gruntach, położonych na tzw. „Wilczarni” w Nałężu, wybudowali nowe domy.

W roku 1990 wprowadzono w Jaworzu nazewnictwo ulic, co bardzo ułatwiło orientację w terenie. Pozostałe na Grabce dwa domy zachowały swoją dotychczasową numerację, jako że powstała ulica o nazwie Grabka. Trzeci dom,

o numerze 10, leży na górze Błatnia. Budynek jest niezamieszkały i w dalszym ciągu oznaczony jest numerem „Błatnia 10”. Na przestrzeni następnych lat za- szły jeszcze inne (drobne) zmiany, które będą wymienione przy opisie lat, w których miały miejsce.

Wracając do ogólnej liczby domów 1491 – do grudnia 2000 roku numera- cja prowadzona była narastająco na istniejących od wieków zasadach – od nu- meru 1 w każdej dzielnicy. Do tego czasu było w Jaworzu Dolnym 583 nume- rów domów, w Jaworzu Średnim – 367, w Jaworzu Górnym – 369, a w Jawo- rzu-Nałężu – 133 numery, czyli razem 1452 budynków. Zmiany, wynikłe z no- wych zasad tworzenia i wydawania dowodów osobistych, wymusiły zniesienie dotychczasowej numeracji domów rozpoczynającej się od nr 1 w każdej części Jaworza i zastosowanie w całym Jaworzu jednej numeracji ciągłej. Głównym powodem było to, że te części Jaworza nie były podobno wyodrębnione geode- zyjnie.

Stąd od dnia 1 stycznia 2001 roku zastosowana została numeracja ciągła budynków – bez rozbicia w adresach na dotychczasowe dzielnice Jaworza, któ- rych już się urzędowo nie będzie używać. Pozostają one jedynie jako nazwy zwyczajowe. Do ilości domów wybudowanych w Jaworzu Dolnym – posiadają- cej najwyższą numerację, kończącą się dnia 31 grudnia 2000 r. na numerze 583, rozpoczęto od dnia 1 stycznia 2001 r. dopisywać numery powstających domów na nowych zasadach. W roku 2001 oddano do użytku 39 nowych budynków, którym nadano - bez względu na miejsce ich położenia – numery od 584 – 622. Idealnym rozwiązaniem byłoby zastosowanie kolejności numeracji od 1 w każ- dej ulicy, Na razie nie jest to jednak możliwe nie tylko ze względów finanso- wych, ale także z uwagi na brak zwartej zabudowy w ulicach.

Jaworze posiada 145 ulic i nadal w związku z powstawaniem nowo zabudo- wywanych terenów, będą powstawały nowe. Sieć dróg obejmuje 63 km, z czego utwardzonych jest 47 km, nie utwardzonych 13,5 km, polnych 2,5 km. Mostów na terenie Jaworza jest 15, chodników dla pieszych -

6,5 km, ulicznych punktów świetlnych –507. Sieć wodociągowa wynosi 36,1 km ogółem – w tym 2,1 km to sieć magistralna, 14,4 km sieć rozdzielcza, 19,6km to przyłącza. Nie jest to jednak cała sieć, gdyż nie wszystkie przyłącza zostały przekazane Przedsiębiorstwu Wodociągowemu. Brak jest konkretnych danych na ten temat. Jaworze wyposażone jest w linię gazową średnioprężną. Stan sieci zaopatrzenia w gaz dzięki bieżącym remontom jest dobry i nie wymaga większych zmian. Brak jest w Jaworzu centralnej instalacji ciepłej. Budynki ogrzewane są z lokalnych przydomowych kotłowni spalającymi gaz, węgiel i koks. Istniejąca sieć niskiego i średniego napięcia energetycznego pokrywa w 100 % wszystkie potrzeby gminy. Miejscowość nie posiada własnego wysypiska śmieci. Istnieje tu natomiast zorganizowany przez Firmę Oczyszczania „Tros-Eko” z Ustronia wywóz śmieci z kubłów przydomowych. Od 1994 roku trwa budowa sieci kanalizacyjnej.

Głównymi kierunkami powiązań drogowych są:

- kierunek wschodni – do Bielska-Białej - funkcjonują obecnie dwa połączenia, z których jedno – przez Wapienicę , ma ograniczone możliwości przepustowości, drugie – z drogą krajową nr 1(E75)
- kierunek zachodni – do Cieszyna, - połączenie poprzez drogę krajową nr 1(E75)
- kierunek północny – do aglomeracji katowickiej – połączenie poprzez drogę krajową nr 1(E75).

Kluczowe znaczenie dla powiązań komunikacyjnych gminy Jaworze z miastami i aglomeracjami zewnętrznymi ma droga krajowa nr 1(E75). Jest to droga dwujezdniowa o wystarczających parametrach technicznych. Jednak istniejące dwa włączenia do tej drogi (jedno z Wapienicy, drugie z Jasienicy) są niefunkcjonalne i nie zapewniają łatwego i bezpiecznego włączenia się do ruchu. Ze względu na przebiegi głównych ciągów komunikacyjnych Jaworze jest korzystnie usytuowane, gdyż najważniejsze drogi o komunikacji międzyregionalnej przebiegają stosunkowo blisko, na północnych obrzeżach miejscowości,

dzięki czemu Jaworze nie jest w zasadzie narażone na wzmożony ruch tranzytowy.

W zakresie komunikacji publicznej Jaworze połączone jest z miastem powiatowym Bielskiem-Białą trzema liniami autobusowymi PKS: Bielsko-Jaworze Centrum – Bielsko (przez Wapienicę), Bielsko-Jaworze Górne-Bielsko (przez Jaworze Dolne) oraz Bielsko-Jaworze-Nałężę-Bielsko (przez Jaworze Dolne i Średnie). Autobusami na trasach: Bielsko-Jaworze Górne i Bielsko-Jaworze-Nałężę- można przemieścić się na szosę cieszyńską, gdzie z przystanku „na żądanie” i z przystanku „Poczta”) można podróżować w kierunkach: Bielsko-Biała, Strumień, Chybie., Brenna, Skoczów, Cieszyn, Koniaków (przez Ustroń i Wisłę) Następny przystanek po przystanku „Poczta”, w odległości 1 kilometra, usytuowany już na terenie gminy Jasienica – tzw. „Krzyżówka” – umożliwia podróż kilkoma autobusami dalekobieżnymi. Istniejąca linia kolejowa, której dworzec mieści się na północnej granicy Jaworza i Jasienicy ma wyłącznie znaczenie międzypowiatowe (Bielsko-Cieszyn).

Wewnętrzny ciąg komunikacji o charakterze rekreacyjnym tworzy ulica Zdrojowa, prowadząca przez centrum Jaworza w kierunku istniejących ośrodków sanatoryjno-wczasowych oraz ciąg komunikacyjny prowadzony ulicą „Zapora” w Wapienicy do ulicy Jaworzańskiej w okolicy Wawrzyczkowej Kępy, skąd prowadzone są szlaki piesze i rowerowe na południe w kierunku szczytów Palenicy, Wysokiego, i Borowiny. Trzecim ciągiem jest ul. Cisowa prowadząca do Nałęża skrajem rzeki Jasionka. Większość odcinków tych ciągów umożliwia wgląd w atrakcyjne wnętrza krajobrazowe. Drogi rowerowe – wycieczkowe prowadzone są z reguły tymi samymi drogami, co drogi samochodowe.

Szlaki piesze i narciarskie prowadzone są w zasadzie z dala od terenów zurbanizowanych, w obszarach o wyjątkowych walorach krajobrazowych i turystycznych. Ciągi ruchu pieszego dzielą się na trzy grupy:

Drogi piesze, wycieczkowe wyznaczono w dwóch pętlach. Obydwie zazębiają się w rejonie centrum Jaworza. Jedna z nich prowadzi w strefie zurbanizowanej

ul. Słoneczną i ul. Jodłową, a następnie wzdłuż potoku Kamiennego, dalej droga skręca na zachód w kierunku Nałęża i z powrotem w kierunku Bucznika, Wielkiej Polany, wokół Ostrego z powrotem do Centrum. Druga droga wycieczkowa rozpoczyna się w Centrum w kierunku ul. Pagórkowej, skąd dochodzi się do południowego Jaworza Średniego, domykając pętlę poprzez wzniesienia: Palenicy, Kopanego, Wysokiego i Borowiny.

Znakowane szlaki turystyczne. W obrębie gminy Jaworze wyznaczone są trzy szlaki turystyczne. Identyfikowane są one kolorami: czerwonym, żółtym i niebieskim.

Szlak czerwony rozpoczyna się w gminie Jasienicy w rejonie przystanku autobusowego „Pocztą” i kolejowego „Jaworze-Jasienica”. Prowadzony jest dalej na południe przez dzielnice Jasienicy-Biery ulicą Fabryczną, aż do Nałęża w Jaworzcu. Później szlak ten prowadzony jest wzdłuż następujących wzniesień: Łazka, Czupela, Małej i Wielkiej Cisowej do Błatni, na której znajduje się (już na terenie Brennej) schronisko, punkt widokowy oraz chatki studenckie. (Szczyt Błatni, znajduje się na terenie Jaworza).

W tym samym miejscu rozpoczyna się szlak zielony. Prowadzi on dalej na południe w kierunku Brennej i szczytu Równicy.

Szlak niebieski – podobnie jak czerwony - rozpoczyna się poza granicami administracyjnymi Jaworza – w Wapienicy, w rejonie przystanku kolejowego i autobusowego. Szlak ten prowadzi początkowo ulicą Tartaczną na południe w kierunku Palenicy, Wysokiego, Borowiny, Przykrej i Błatni. Jego kontynuacją jest (podobnie jak dla szlaku czerwonego) szlak zielony.

Szlak żółty prowadzi przez Centrum Jaworza od przystanku kolejowego Jaworze-Jasienica na południe przez wzniesienia górskie Ostry i Przykrą do schroniska na Błatni. Następnie kieruje się on na wschód do szczytów: Stołów, Trzy Kopce i Klimczok.

Trasy sportowo-rekreacyjne wyznaczone są w sposób podobny jak szlaki turystyczne. Charakteryzują się one jednak określonymi, oczekiwanymi parametrami, jak np., szerokości lub spadków.

Trasy narciarskie prowadzone są wyłącznie w obszarach nie zurbanizowanych, o atrakcyjnych warunkach ukształtowania terenu sprzyjającego uprawianiu sportów zimowych. Trasy te tworzą dwie pętle: jedną dużą przechodzącą wzdłuż zbocza wokół wzniesienia Bucznik, a następnie do Borowiny, wokół której wytyczona jest mała pętla.

Opracowanie zawiera 8 barwnych map ilustrujących m. in. stan faktyczny, położenie rejonów i obiektów urbanistycznych podlegających ochronie konserwatorskiej, kierunki zagospodarowania przestrzennego, układ transportu, ekologiczny system ochrony, uzbrojenie terenu, obszary zorganizowane działalności inwestycyjnej, a także proponowane zmiany. Jaka postać mają te ciekawe załączniki ukazuje jedna z nich zamieszczona tu w dużym pomniejszeniu.

2. Geologia Jaworza

Geolog Wojciech Grocholski, prof. dr habilitowany na uniwersytetach – początkowo we Wrocławiu, a następnie przez wiele lat – aż do emerytury – w Poznaniu, wieloletni jaworzanin, opracował bardzo szczegółową geologię Jaworza i najbliższej okolicy, którą w skrócie zamieszcza się w niniejszym zarysie.

Okolica Jaworza obejmuje, jak wiadomo, część Pogórza Cieszyńskiego i północne fragmenty Beskidu Śląskiego. Rozwój geologiczny tej okolicy jest ściśle związany z historią naturalną Karpat Zachodnich. Na aktualny stan wiedzy składają się wyniki prac kilku pokoleń badaczy. Ukazywały się te wyniki w formie artykułów, rozpraw i monografii w szeregu pism fachowych na przestrzeni ponad 100 lat.

Z publikacji geologów i petrografów polskich dotyczących Księstwa Cieszyńskiego wymienić należy pracę wybitnego i zasłużonego badacza J. Mroze-

wicza z roku 1890 dotycząca cieszyinitów, artykuły zmarłego w Jaworzu prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego Władysława Szajnochy z 1884, 1900 i 1927 r. oraz artykuł K. Buzka z 1914 r.

Okres międzywojenny przyniósł szereg podstawowych i ważnych prac dotyczących geologii i petrografii Beskidów Śląskich i Pogórza Cieszyńskiego. Niektóre nazwiska wiążą się z badaniami okolic Jaworza. Są to opracowania prof. UW Kazimierza Smulikowskiego („Studia petrograficzne warstw godulskich z okolicy Jaworza”, która to pozycja ukazała się drukiem w sprawozdaniach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w 1947 r.) oraz prof. dr. Konrada Koniora z Krakowa, który prowadził tu badania zarówno w okresie międzywojennym jak i powojennym, opisane w wydanych przez niego licznych publikacjach.

W oparciu o te publikacje i własne obserwacje prof. Wojciech Grocholski opisał dzieje tego niewielkiego wycinka skorupy ziemskiej, na którym znajduje się dzisiaj Jaworze. Rozpoczął od utworów położonych najgłębiej.

Na głębokości przypuszczalnej około 23000 m od powierzchni znajdują się krystaliczne skały przeobrażone tak zwanej „podstawy metamorficznej”, których wiek jest przeddewoński, czyli wynosi ponad 300 milionów lat.

Na krystalicznym podłożu leżą utwory morskie w postaci wapieni i dolomitów z wkładkami piaskowcowymi i warstewkami tufitowymi, które świadczą o działalności wulkanicznej. Dolomity i wapień powstawały w morzach, które w erze paleozoicznej zalewały interesujące nas obszary Śląska Cieszyńskiego. Znaczna część wapieni dewonu i dolnego karbonu powstała ze szczątków zwierząt wówczas żyjących. Były to różnego rodzaju mszywioly, ramienionogi, takie jak spirifery i produktusy, korale, otwornice i inne zwierzęta morskie, które wymarły zupełnie pod koniec ery paleozoicznej. Na wymienionych skałach węglanowych leży kilkaset metrów miąższa seria ciemnych łupków i piaskowców z resztkami małży, ramienionogów, głowonogów i liliowców oraz resztek roślin epoki węglowej (wielkich skrzypów, widłaków i paproci należących do gatunków dzisiaj zupełnie wymarłych). Są to tzw. osady fliszowe.

Nad osadami fliszowymi są kilkusetmetrowej miąższości serie łupków ilastych, mułowców i piaskowców z pokładami węgla karbonu, charakterystycznych dla warstw Zagłębia Górnosląskiego, co świadczy o cofaniu się morza karbońskiego z regionu cieszyńskiego.

Powierzchnia utworów paleozoicznych podłoża jest w okolicy Jaworza nierówna i przebiega na głębokości 600 do 1000 m poniżej poziomu dzisiejszych mórz. Powodem tych nierówności powierzchni skał paleozoicznych są przede wszystkim procesy tektoniczne (górotwórcze) wyrażone również w postaci uskoków waryscyjskich odmłodzonych z okresów fałdowania się Karpat. Przebiegające dyslokacje (zmiany układu skał w wyniku głównie ruchów skorupy ziemskiej) porozcinały paleozoiczne podłoże Jaworza i sąsiednich miejscowości na zindywidualizowane bloki, które miały wpływ na nasuwające się od południa płaszczowiny karpackie (deformacje tektoniczne).

Na zdyslokowanych utworach dewońskich i karbońskich leży miejscowa seria miocenska zwana autochtonem płytowym. Osady tego miocenu składają się z trzech różnych zespołów skalnych. Licząc od dołu są to: zlepieńce spągowe miocenu, czyli warstwy dębowieckie, wyżej w środku warstwy chodenickie lokalnie z osadami soli i gipsów w stropie oraz silnie zapłaszczone łożyska (warstwy grabowieckie). Stwierdzone to zostało na podstawie wierceń na głębokości od 830 do 1089 m. W obniżeniach powierzchni występują miejscami pod zlepieńcami dębowieckimi pstry i czarne łupki z mikrofauną. Są to resztki osadów świadczących o obecności morza na tych obszarach nie tylko w miocenie, ale również w górnej kredzie i paleogenie. Od karbonu po dolną kredę okolica Jaworza była lądem, na którym rozwijały się procesy wietrzeniowe klimatu ciepłego.

Na płytowy autochtoniczny miocen nasunięta jest płasko od południa płaszczowina podśląska, którą tworzą zmięte i sprasowane łupki pstry, łupki

menilitowe z marglami i rogowcami, których miąższość na zachód od Bielska waha się od 200 do 300 m. W rejonie Jaworza utwory jednostki podśląskiej nie występują na powierzchni. Ukazują się one skąpo spod osadów. Jako relikwint florystyczny z okresu ciepłego klimatu trzeciorzędowego przetrwał w Jaworzu rzadki, chroniony gatunek krzewu wawrzynek wilcze łyko (*Bambus mezereum* L.). Płaszczowina podśląska przykryta jest w okolicy Jaworza przez warstwy dwu następnych, wyższych jednostek, a to płaszczowiny cieszyńskiej i płaszczowiny godulskiej.

Fragmety płaszczowiny cieszyńskiej odsłaniają się w środkowej i północnej części Jaworza należącej do Pogórza Cieszyńskiego, natomiast skały płaszczowiny godulskiej ukazują się na powierzchni w obrębie górskiej południowej części naszej miejscowości, tworząc wyraźny próg morfologiczny na granicy Beskidów i Pogórza.

Płaszczowina cieszyńska składa się z trzech ogniw stratygraficznych: łupków cieszyńskich dolnych, wapieni cieszyńskich i łupków cieszyńskich górnych.

Płaszczowina godulska reprezentowana jest przez następujące warstwy, licząc od najstarszych do najmłodszych: wierzowskie, Igockie, rogowce mikuszowieckie, warstwy godulskie i istebniańskie. Wszystkie wymienione warstwy, za wyjątkiem istebniańskich, obserwować możemy na północnych zboczach Palenicy, Ostrego, Bucznika i Łazka. Ich szczyty oraz wierzchołki Przykrej, Stołowa, Błatni i Wielkiego Cisowego utworzone są z warstw godulskich. Ze względu na znaczne zróżnicowanie i dużą miąższość dzieli się warstwy godulskie na dolne, środkowe i górne oraz fację cienkoławicowych i gruboławicowych piaskowców. Cechą charakterystyczną piaskowców godulskich jest zawartość zielonego minerału glaukonitu nadającego skale odciń zielonkawy.

Zwięzły piaskowiec godulski stanowi główny poziom eksploatacyjny tej skały używanej do celów budowlanych, na fundamenty, okładziny, a nawet

krawężniki i nawierzchnie drogowe. Kamieniołomy dolnego piaskowca godulskiego są znane od okresu międzywojennego znad zapory wodnej w Wapienicy, z Jaworza Górnego, Nałęża i z okolicy Brennej. Warstwy godulskie są ubogie w skamieniałości.

Ze skał ogniowych pochodzenia magmowego znaczone są na mapach geologicznych Śląska Cieszyńskiego wystąpienia cieszynitów. W Jaworzu skały te notowano u zbiegu dwu potoków w parku jaworzańskim.

Najmłodsze osady okolicy Jaworza związane są z okresem czwartorzędowym dziejów ziemi. Do utworów plejstocenijskich (epoki lodowej) zaliczamy głazy narzutowe (erratyki) i żwiry oraz gliny karpackie niższe, gliny lessowate a także gruz oraz gliny zboczowe jak i zwietrzelinowe.

Żwiry i gliny karpackie poziomu wyższego tworzą w okolicy Jaworza rozległe pokrywy: jedną zachodnią między potokiem Kamiennym a Goruszką i Kalwarią w Jaworzu Górnym i drugą wschodnią między doliną Wapieniczanek po Rudawkę (potok) w Jaworzu Średnim i Dolnym. Pokrywy te znajdują się około 13 do 10 m ponad dnem dolin i stanowią resztki dawnych stożków akumulacyjnych z okresu najstarszego zlodowacenia.

Niższe pokrywy tego typu w Wapienicy i Nałężu są prawdopodobnie wiekowymi odpowiednikami zlodowacenia młodszego. Większe nagromadzenia żwirów stożków napływowych stanowią obszary perspektywiczne w poszukiwaniach wody.

W północno-środkowej części Jaworza Dolnego występują urodzajne gliny lessowate. Znajdują się one tu na tarasach rzecznych i zwietrzelinie łupków cieszyńskich. Badania wykazały, że gliny lessowate powstały na drodze wietrzenia glin różnego pochodzenia i wieku. W podobnych utworach koło Dziedzic prof. Konrad Konior stwierdził szczątki tundry z kośćmi i zębami mamuta oraz konia kopalnego.

W okolicy Jaworza nie wszystkie jeszcze zagadnienia geologiczne zostały wyjaśnione. W dalszym ciągu prowadzone są okresowe prace wykopalisko-

we poszerzające wiedzę w tym zakresie, o czym będzie mowa w dalszej treści niniejszego opracowania.

3. Środowisko kulturowe

Jaworze ma ponad 700 lat, ale jego rozkwit nastąpił dopiero pod koniec XVII wieku, kiedy właścicielami Jaworza stali się hrabiowie Saint-Genois. Z tego to oraz późniejszego okresu rozwoju miejscowości, już jako uzdrowiska, pochodzi zasadniczy układ urbanistyczny Jaworza wraz z zespołami zabudowy oraz budynkami z przełomu XVII/XIX w. powstałymi jako pensjonaty. Wiele ciekawych obiektów, zwłaszcza drewnianych nie zachowało się, niestety, do dnia dzisiejszego. Stan istniejących zabytków woła o renowację.

Analiza porównawcza XIX-wiecznej katastralnej mapy ze współczesną mapą ewidencji gruntów pokazuje, że już wtedy ukształtował się zasadniczy układ urbanistyczny Jaworza, który przetrwał do dziś. Rozplanowanie jednostek ukształtowania oraz zasadniczych jednostek pokrycia terenu w Centrum Jaworza nie zmieniło się, za wyjątkiem rozrośniętego układu nowych dróg w związku z narastającą urbanizacją wsi.

Układ urbanistyczny centrum Jaworza wraz z zespołem zabudowy stanowi w połączeniu z osiemnastowiecznym założeniem pałacowo-parkowym unikalny przykład XIX-wiecznego zespołu przestrzennego, który jest bezpośrednio związany z funkcją uzdrowiskową Jaworza. Na oblicze Centrum Jaworza składają się elementy, które zostały ukształtowane we właściwej skali i powiązane z formami osadniczymi, co daje korzystne współistnienie architektury z otaczającą przestrzenią. Tworzy harmonijny krajobraz kulturowy wymagający ochrony.

3.1. Rejony urbanistyczne podlegające ochronie konserwatorskiej.

Wojewódzki Konserwator Zabytków wydzielił granice układu przestrzennego obejmującego Centrum Jaworza i park wraz z zespołem zabudowy jako kwalifikującego się do uznania za rejon zabytkowy objęty strefą ochrony konserwatorskiej. Wyznaczono także strefę ochrony krajobrazowej obejmującej

wzniesienia: Goruszkę, Młyńską Kępę i Palenicę, o czym będzie szerzej mowa w dalszych opisach.

Dla Jaworza wyznaczono i ustanowiono dotąd w zasadzie trzy strefy ochrony konserwatorskiej:

3.2. Strefa ochrony archeologicznej. Na terenie Jaworza jest 13 stanowisk archeologicznych – których karty ewidencyjne przechowywane są w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Oddział w Bielsku-Białej Opisują one:

- śląd osadnictwa średniowiecznego i nowożytnego (Jaworze Dolne- stan. 3)
- śląd osadnictwa średniowiecznego (Jaworze Dolne – stan.2)
- śląd osadnictwa średniowiecznego i nowożytnego (Jaworze Śred. -stan. 4)
- huta szkła (XIX w.- Jaworze-Nałęże- stan. 6)
- stara szkoła (okres nowożytny – Jaworze-Nałęże – stan. 7)
- kompleks zabytkowy o charakterze grodu otoczonego wałami i fosą oraz występującymi w jego otoczeniu kurhanami kamiennymi- Jaworze-Palenica (stan1)
- obozowisko mezolityczne (w gospodarstwie Krzysztofa Czadera w Jaworzũ Górnym – stan.8)
- osada z okresu kultury łużyckiej – schyłek epoki brązu (wzgórze Młyńska Kępa (stan. 9)
- obozowisko z okresu schyłkowego paleolitu (Jaworze – stan.10)
- obozowisko z wczesnej epoki brązu. Inwentarz typu orawskiego (Jaworze – stan. 11)
- Osada (?)Łużycka – okres halsztacki (nazwa od cmentarzyska Hallstatt w środkowej Austrii) – gródek stożkowy – średniowiecze (badania wykopaliskowe w 2000 r. – stan. 12)
- obozowisko epoki. kamienia i epoki brązu (stan. 13).

Miejsca te wymagają jeszcze tzw. badań głębokich, które pozwolą na bardziej szczegółowe opisy.

3.3. Strefa ochrony uzdrowiskowej A i B

W ramach tych stref obowiązują określone rygory dotyczące warunków zabudowy i zagospodarowania terenów oraz zasad ich użytkowania. Zespół dokonał więc powtórnej szczegółowej analizy obszaru Jaworza pod kątem jego wartości kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych, z wizją lokalną tych terenów i obiektów włącznie. Posłużono się tu „Rejestrem zabytków Województwa Bielskiego, Dział A – zabytki nieruchome – wypis zabytków Jaworza” oraz ewidencją zabytków Śląskiego Wojewódzkiego Oddziału Zabytków w Katowicach – Oddziału Zamiejscowego w Bielsku-Białej . W rejestrach tych figurują:

1. Układ urbanistyczny centrum Jaworza
2. Katolicki kościół parafialny pod wezwaniem Opatrzności Bożej, murowany z 1802 r., I rozbudowa 1886 r., II rozbudowa 1933 r. – zabytek klasy III. Przy kościele cmentarz z wydzieloną częścią dawnych właścicieli Jaworza i zachowanymi niektórymi nagrobkami, na których figurują nazwiska: Georg Ludwik Laschovsky, zmarły w 1787 r., Gottlieba Ludomilla Laschovsky, zmarła w 1792, Georg Adam Laschovsky, zmarły 1792, Arnold Saint-Genois, zmarły w 1804 r., Julia Saint-Genois zd. Laschovsky, zmarła w 1817 r., Luiza Saint-Genois z hrabiów Wallis, zmarła w 1843 r., Krystian Ernest hrabia na StolberguStolberg, marszałek polowy, zmarły w 1846 r., Moritz hrabia Saint-Genois, zmarły w 1886 r., Julia hrabina Saint-Genois, rodz. de Moros y Luna Ramirez de Arellano, zmarła w 1896 r., Filip Ludwik Saint Genois, zmarły w 1857 r., Filip Ernst Saint Genois, zmarły w 1916 r.
3. Kościół ewangelicki, mur. z 1782 r. (wieża wybud. w 1852). W roku 1909-1912 przebudowany w stylu neobarokowym i powiększony o absydę. Wykonane zostało wewnątrz trójnawowe z emporami i nowym wyposażeniem
4. Pałac klasycystyczny, mur. z 1793 r(?) – obecnie w użytku Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego – zabytek kl. III – wraz z pozostałymi częściami

składowymi całego zespołu pałacowego tworzącymi założenie osiowe, a mianowicie:

- oficyna północna mur.(tzw. dom Filipa) K. XVIII w.
- oficyna południowa mur. (tzw. dom kąpielowy) K.XVIII w.
- brama wjazdowa mur. K. XVIII w.
- budynek bramny, mur. K.XVIII w.
- park pałacowy
- most na drodze prowadzącej do pałacu, mur. Ok. II poł. .XIX w.
- pamiątkowa kamienna kolumna kanelowana z 1818 roku

Kompleks zabudowy pałacowej tworzy założenie osiowe i jako takie podlega szczególnej ochronie krajobrazowej. Park obsadzony jest różnorodnymi drzewami i krzewami. Można tu znaleźć dorodne okazy dębów, buków, jaworów, klonów i lip, a także drzewa egzotyczne – tulipanowce i platany

5. Zabudowa Dolnego Dworu, wybudowanego w podkowę, zlokalizowanego na wschód od pałacu:to:

- czworak mur. z XVIII w. Kl. III
- budynek bramny mur. XVIII w. Kl. III
- stajnia mur. – XVIII w. , w zabudowie gospodarczej.

Dolny Dwór usytuowany jest na osi drogi przelotowej z charakterystycznym zabytkowym budynkiem bramnym łączącym ciąg zabudowań mieszkalnych, biurowych i gospodarczych, które wraz z pozostałymi wolno stojącymi obiektami gospodarczymi tworzą układ dziedzińca w kształcie kwadratu. Wszystkie znajdujące się tam budowle figurują w spisie zabytków. Stan ich nie jest niestety zadowalający. Obecny właściciel – Zootechniczny Zakład Doświadczalny PAN w Grodźcu, dokonuje częściowej wyprzedaży. Rośnie liczba właścicieli tego zabytkowego obiektu.

6. Górny Dwór – (już bez stodoły, która ze względu na zły stan została rozebrana)- dziś we władaniu częściowo Urzędu Gminy, a częściowo Nadleśnictwa

Bielsko – stanowi rzadki przykład wielkokubaturowych budowli tego regionu z przełomu XVIII/XIX w. Na przestrzeni lat obora uległa przeróbkom i stanowi obecnie- poza pomieszczeniami gospodarczymi – część mieszkalną, w której mieszka 5 rodzin. Część należąca do Nadleśnictwa to leśniczówka – nr domu 34 i budynek gospodarczy z kilkudziesięciometrowym arealem.

7. Budynek nr 27-mieszkalny (dawna szkoła i plebania), mur., wybudowana w latach 1829/1831. Zabytek kl. III. W latach sześćdziesiątych XIX w. część szkolna została rozbudowana. Dobudowane od zachodu skrzydło otrzymało nr administracyjny 89. Mimo tego używany jest na cały kompleks tylko numer 27.
8. Budynek nr 25 – plebania ewangelicka, mur. z 1830 r.
9. Budynek nr 26 – dawna szkoła ewangelicka z 1794 r. (po pożarze jaki miał miejsce w 1830 r. została w 1834 r. odbudowana i powiększona o mieszkanie dla nauczyciela).
10. Budynek nr 119 – plebania katolicka, mur. z 1913 r.
11. Budynek nr 30 – dawna willa „Maurycy” z okresu uzdrowiskowego – II poł. XIX w. – dom z muru pruskiego w centrum Jaworza – dziś budynek mieszkalny w gestii Urzędu Gminy.
12. Budynek nr 31 – dawna willa „Anna” z okresu uzdrowiskowego – własność zarządcy uzdrowiska Karola Fornera, która przeszła w spadku na jego córkę Florentynę Foedrich, wieloletnią późniejszą kasjerkę ostatniego właściciela Jaworza hr. Larischa. Ta z kolei przekazała swój majątek w 1951 roku – jako fundację – siostrzynie zakonnej.
13. Budynek nr 83 – dawna willa „Kwisda” – II poł. XIX w. dziś budynek bramny dolnego sanatorium przekształconego w 1974 r. w Beskidzki Zespół Leczniczo-Rehabilitacyjny.
14. Budynek nr 102 – sanatoryjna willa „Jerzy” – początek XX w. wybudowana przez dr. Zygmunta Czopa (po upadku uzdrowiska)

15. Budynek nr 97 – dawna willa „Langer” z okresu uzdrowiskowego, długoletnia międzywojenna restauracja. Po 1945 r. będąc w gestii Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Jasienicy, mieścił przez wiele lat „Gospodę pod Goruszką”. Od kilku lat znajduje się w budynku samoobsługowy sklep spożywczy, apteka i pizzeria.

16. Budynek nr 105 – dawna willa „Sanitas” z okresu uzdrowiskowego, w czasie którego pełniła funkcję sanatoryjną. Ostatni właściciel majątku w Jaworzu – hr. Larisch - przeznaczył budynek na administrację hrabiowską i mieszkania dla swoich urzędników. Zamieszczony w rejestrze zabytków rok powstania tego budynku „1920” wymaga sprostowania, gdyż budynek ten w niezmienionej postaci figuruje już w widokówkach uzdrowiska Jaworze wydanych przed 1900 rokiem.

17. Altana w formie gloriety na wzgórzu „Goruszka”, mur. – ok. XVIII w. – brak jakichkolwiek dokumentów na temat okresu jej powstania, sięgającego prawdopodobnie do czasów napoleońskich.

W ewidencji zabytków figuruje ponad 30 budynków mieszkalnych. ~~Te~~ rejestr wymaga jednak uaktualnienia, gdyż figurują w nim niezgodne ze stanem faktycznym daty powstania paru obiektów. Niektórych budynków już nie ma, a część z nich, na skutek przebudowy, straciła już charakter zabytkowy.

Inne historyczne budynki nie ujęte w rejestrze i ewidencji zabytków to:

18. Dawny Dom Zdrojowy (rok budowy 1863) – obecnie internat Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego.

19. Pałacowy budynek bramny (nr 92). – XIX w.

20. Pałacowa oficyna północna (tzw. „Dom Filipa”) – nr 93. XIX w.

21. Pałacowa oficyna południowa (tzw. „Dom Kąpielowy”) nr 94. XIX w.

22. Dawny hotel Simachowicza -nr 82, dzisiejszy Urząd Gminy Jaworze. XIX w.

23. Kościół Adwentystów Dnia Siódmego – powstał w 1912 r. i był kilkakrotnie przebudowywany i dostosowywany do rosnących potrzeb. W latach od 1921

do 2001 istniał w niezmienionej postaci. W 2001/2002 został okazańie rozbudowany.

Obiekty nie istniejące lub wątpliwe nie zostały tu wymienione.

3.4. Współczesne obiekty kulturowe

1. Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego wybudowany w 1931 r. Jaworze, jako pierwsza miejscowość na Śląsku, uczciła pomnikiem postać Marszałka. Inicjatorem budowy był zasłużony dla Jaworza i okolicy społecznik – farmaceuta i właściciel tutejszej apteki – Jan Boziewicz. Monument został przez okupanta pozbawiony plakiety z podobizną Marszałka i godła. Z inicjatywy mieszkańca Józefa Tymona – po wielu zabiegach – dokonano w maju 1992 roku ponownego odsłonięcia pomnika.
2. Pomnik ofiar faszyzmu w centrum Jaworza – powstał w 1946 r. z inicjatywy Związku b. Więźniów Politycznych. Figurują na nim nazwiska mieszkańców Jaworza i okolicy, którzy zginęli z rąk okupanta.
3. Obelisk upamiętniający poległych na terenie Jaworza w walkach frontowych 184 żołnierzy radzieckich. Powstał w 1987 roku z inicjatywy prezesa Związku Kombatantów Polskich – Mieczysława Dziegielewskiego.
4. Amfiteatr wybudowany w 1969 r. na tzw. „Oborze”. Obiekt nie jest za-
bytkiem, ale ze względu na spory potencjał kulturotwórczy jak i silną potrzebę społeczną posiadania miejsca dogodnego do organizowania różnorodnych imprez zasługuje na szczególną uwagę. Zlokalizowany jest w południowej części parku przy drodze prowadzącej z centrum Jaworza ulicą Wapienicką do Bielska. Widownia amfiteatru mieści 1500-1600 miejsc. Scena została w 2000 r. zmodernizowana. Amfiteatr jest miejscem takich stałych, wieloletnich imprez jak: „Jaworzański Wrzesień”, połączony z dożynkami, „Dni Holenderskie” związane z trwającą od 10 lat przyjaźnią pomiędzy Jaworzem a Klundert, Boże Ciało, oraz uroczystości jubileuszowe, jak np. 125-lecie OSP, 10-lecie reaktywowanej gminy Jaworze, różne imprezy sportowe i inne, które gromadzą liczną publiczność

5. „Skansen” Zygmunta Podkówki powstał w 1995 r. Skansen prezentuje stare powozy, narzędzia rolnicze i inne ciekawe eksponaty kultury ludowej, różnego rodzaju prace gospodarskie, jadło Śląska Cieszyńskiego, stare zwyczaje. Cieszy się dużą popularnością.
6. „Galeria pod Groniem” powstała w 1999 roku w gospodarstwie agroturystycznym Ireny i Pawła Steklów. Odbywają się tam rozliczne spotkania typu posiad regionalnych, wystaw różnych twórców: malarzy, rzeźbiarzy, fotografików, folklorystów, podróżników, gawędziarzy, zespołów muzycznych, a także jubileuszowe spotkania rodzinne, szkolne, koleżeńskie i organizacji społecznych, a zimą kuligi i sanny.

4. Ważniejsze obiekty publiczne na terenie Jaworza

1. Szkoła Podstawowa w Jaworzu Dolnym im. Marii Dąbrowskiej – wybudowana w 1937 r., rozbudowana przez Kopalnię „Ignacy” z Rydułtowych w 1963 r.
2. Gimnazjum im. gen. St. Maczka w Jaworzu Średnim istniejące od 1999 r. w pomieszczeniach po byłej Szkole Podstawowej nr 3, która została wybudowana w 1963 r. jako szkoła-tysiąclatka.
3. Przedszkole nr 1 w Jaworzu Dolnym mieszczące się w budynku szkolnym
4. Przedszkole nr 2 w Jaworzu Średnim. Siedzibą jest stara szkoła podstawowa w Jaworzu Średnim wybudowana w 1910 roku.
5. Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy ulokowany w zespole pałacowym. Od 1946 do 1956 był tam Państwowy Dom Dziecka dla sierot powojennych. Po jego likwidacji władze centralne nie przychyliły się do wniosku gminy o przekazanie zabudowań na cele uzdrowiskowe i zdecydowały utworzyć tu Państwowy Młodzieżowy Zakład Wychowawczy, który z czasem zmienił swą nazwę na Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy.

6. Gminna Biblioteka Publiczna zajmuje jedno duże pomieszczenie na parterze Urzędu Gminy Jaworze.
7. Ośrodek Zdrowia wybudowany w 1969 roku. Nie uwzględniono wniosków mieszkańców o budowę obszerniejszego obiektu. Zaproponowano gminie projekt jednego z najmniejszych tego typu obiektów z równoczesnym zaznaczeniem :”ten, albo żaden”. Nie było więc wyboru.
8. Dom Strażaka wybudowany w czynie społecznym w 1967 r. z dużą salą zebrań i trzema boksami garażowymi.
9. Urząd Pocztowy mieści się na północnych obrzeżach Jaworza – przy ulicy Cieszyńskiej – w niewielkim oddaleniu od stacji kolejowej „Jaworze-Jasienica.
10. Filia Banku Spółdzielczego z Jasienicy ulokowana jest w centrum Jaworza w budynku prywatnym – urządzona nowocześnie.
11. Nowoczesna restauracja „Ronald” w centrum Jaworza, która powstała w 1999 roku.
12. Poza tym na terenie Jaworza jest:
13. 225 punktów handlowych – w tym:

- handel detaliczny	- 61
- handel hurtowy	- 51
- handel obwoźny, marketing	-113
- 366 punktów usługowych – w tym:

- dydaktyczne	- 18
- rolno-ogrodniczo-leśne	- 13
- szklarskie	- 3
- stolarskie	- 19
- mechanika, lakiernictwo, blacharstwo	- 25
- naprawa sprzętu	- 7
- ogólnobudowlane	- 85
- hotelarsko-gastronomiczne	- 16

- instalacyjne	- 25
- krawieckie	- 15
- ślusarskie	- 11
- transportowe	- 55
- inne	- 53

30 podmiotów produkcyjnych, w tym:

- wyrób lamp	- 3
- przetwarzanie metali	- 22
- przetwórstwo rolno-spożywcze	- 7
- dziewiarska	- 3
- sztuki użytkowej	- 1
- kaletnictwo	- 2
- motoryzacja	- 2
- produkcja domów	- 1

5. Walory krajobrazowe Jaworza.

Obszar Jaworza oznacza się bogato rzeźbioną i urozmaiconą formą krajobrazu będącego dziedzictwem procesów geologicznych i rzeźbotwórczych oraz działalności antropogenicznej. Występują tu tereny cechujące się harmonijnym kulturowym krajobrazem o malowniczych wnętrzach, pozbawionych zabudowy lub z jej skupiskami o charakterze wiejskim. Na charakter krajobrazu kulturowego pozytywnie wpływa fakt występowania na obszarze całej gminy zabudowy wolno stojącej z przewagą budynków jednorodzinnych.

Z „Kępy” widoczne są panoramy:

- Z Wawrzyczkowej Kępy widoczny jest Beskid Mały, Szyndzielnia, dolina Wapienicy, Klimczok, Palenica, dolina Potoku Wysokiego, Borowina, dolina Potoku Szerokiego, Przykra, Ostry, Wielka Polana, dolina Potoku Kamiennego, Bucznik, dolina Potoku Jasienica, Zebrzydka, Goruszka.

- Z Goruszki w kierunku wschodnim widoczne są: Dębowiec, Cuberniok, dolina Wapienicy, Szyndzielnia, Palenica, Kopany, dolina Potoku Wysokiego, Wysokie, Borowina, dolina Potoku Szerokiego, Błatnia, Przykra, Ostry, Wielka Polana, dolina Potoku Kamiennego, Bucznik, Zebrzydka.
- Z Kalwarii roztaczają się widoki na północ i zachód. Widoczne są sąsiednie miejscowości aż po pas Zapory Wodnej w Goczałkowicach. Na zachodzie widoczność sięga do Pogórza, a przy bardzo dobrej pogodzie nawet dalej.
- Piękne widoki roztaczają się również z wyrębu na górze Borowinie, skąd przy dobrej pogodzie widoczna jest nawet Elektrownia w Jaworznie. Dużo satysfakcji daje „penetrowanie” tych widoków przy pomocy dobrej lornetki.

W części centralnej Jaworza znajduje się duży, piękny park z końca XVIII wieku, utworzony przez hrabiego Arnolda Saint-Genois d'Anneaucourt w układzie barokowym, upiękaszony przez twórcę uzdrowiska – wnuka Arnolda, którym był hrabia Maurycy. Układ przestrzenny ogrodu łączy w sobie regularny kształt z charakterystycznymi dla stylu krajobrazowego grupami drzew, samotnikami czy elementami wodnymi. Opracowana stratygrafia przewiduje kierunki działania, które zabezpieczą zachowanie cech pozytywnych krajobrazu i usunięcie jego cech negatywnych, co pozwoli na wprowadzenie cech nowych, do wartościujących ten pięknie ukształtowany teren.

6. Świat roślinny i zwierzęcy.

Istotnym fragmentem szaty roślinnej Jaworza jest park w zespole pałacowo-parkowym z przełomu XVIII/XIX wieku. W opracowaniu „Przyroda województwa bielskiego – stan poznania, zagrożenia i ochrona” określony on został jako park pałacowy (użytkownik Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy, właściciel – Urząd Gminy Jaworze, powierzchnia – 14 ha, czas powstania – koniec XVIII w. w rejestrze zabytków) przekształcony w kierunku parku krajobrazo-

wego, z dostosowaniem jego funkcji do celów uzdrowiskowych w II połowie XIX wieku.

Występują tutaj drzewostany ponad stuletnie. Proponowane jest utworzenie Rezerwatu Krajobrazowego „Bucznik” o powierzchni 118,86 ha. Przedmiotem ochrony miałyby być zespoły leśne, a celem – zachowanie zespołów buczynowych z naturalnymi drzewostanami. Głównym środowiskiem jest tu las, ale także występują wody otwarte, torfowiska, łąki i pastwiska. Z szaty roślinnej wymienić należy żyzną buczynę i kwaśną buczynę. Do gatunków podlegających ochronie ścisłej na terenie rezerwatu należą: podrzeń żebrowiec, parzydło leśne, storczyk Fuchsa, naparstnica purpurowa, kruszczyk szerokolistny. Ochronie częściowej podlegają gatunki: goryczka trojeściowa, pierwiosnka wyniosła i kolan biały.

W ramach całego założenia występuje zespół pałacowy, oraz zespół folwarku dolnego i górnego. W drzewostanie dominują gatunki rodzime, a na uwagę zasługują buki w odmianie purpurowej, odmiany ozdobne dębu szypułkowego, tulipanowce, odmiana ozdobna igliczni trójcieniowej. Około 140 drzew ma charakter pomników, z których 10 ujęto w rejestrze wojewódzkim. Ewidencja roślinności drzewiastej występująca na terenie parku w Jaworzu przeprowadzona w 1988 roku przez Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Ogrodnictwa w Krakowie, zawiera informacje dotyczące istotnego elementu środowiska przyrodniczego Jaworza.

Roślinność drzewiastą parku stanowią drzewa i krzewy należące do 51 taksonów (gatunków), z których liściaste należą do 42 gatunków (28 gatunków drzew i 14 gatunków krzewów), a iglaste do 9 gatunków (8 gatunków drzew i 1 krzewów). Są to głównie gatunki rodzime, które reprezentują 33 taksony. Drzewa obcego pochodzenia stanowią około 10 % drzew zarejestrowanych na terenie założenia, przy czym udział ten wynika głównie z ilości drzew trzech gatunków topól kanadyjskich, kasztanowców i robinii, natomiast pozostałe 15 gatunków (nieco więcej niż 1 %), reprezentowane są przez pojedyncze

egzemplarze drzew. Podobnie drzewa iglaste stanowią ponad 25% zarejestrowanych drzew, przy czym są to praktycznie drzewa dwu gatunków: świerka i modrzewia, na pozostałe 6 gatunków przypada udział poniżej 1 %.

Spośród drzew liściastych ponad 60 % zarejestrowanych drzew należy do gatunków: lipa drobnolistna, grab, klon, jawor, topola i dąb szypułkowy, przy czym większość grabów występuje w dwu większych skupiskach drzew tego gatunku. Zwraca również uwagę bardzo wysoki udział drzew w najniższych klasach obwodu pnia, co wskazuje na dużą liczbę samosiewów wśród wymienionych taksonów, za to stare okazy (ponad 30 % dębów przekroczyło obwód 3 m), które albo były sadzone w okresie zakładania parku, albo nawet rosły na tym terenie wcześniej. Podobna sytuacja jest z obcego pochodzenia kasztanowcami białymi (około 2 % udziału), z których ponad połowa wykazuje obwody wyższe od 2, 1 m. Na szczególną uwagę zasługują buki pospolite w odmianie purpurowej, odmiany ozdobne dębu szypułkowego: stożkowa i Concordia, tulipanowce, odmiana bezbronna igliczni trójcieniowej, platany i sosna wejmutka.

Wśród drzew rosnących na terenie parku 147 osiągnęło wymiary drzew pomnikowych. Są to dęby szypułkowe o obwodzie pnia w zakresie 3,0-5,2 m – w tym po jednym dębie odmiany stożkowej i Concordia, 1 dąb czerwony, 29 jaworów, 14 lip drobnolistnych, 2 lipy szerokolistne, 13 klonów, 9 jesionów, 7 grabów, 6 wiązów górskich, 5 kasztanowców białych, 4 topole białe, 4 olsze, 4 buki pospolite w odmianie purpurowej, 2 tulipanowce, 2 platany, po jednym modrzewiu, wejmutce i świerku. Spośród wymienionych gatunków w Wykazie Pomników Przyrody Województwa Bielskiego ujęto jedynie grupę 7 dębów o obwodach 2,50 – 4,65 m.,

W lasach Jaworza występują: zespoły buczyn karpackich i świerków, rzadziej spotykane są modrzew, jawor, brzoza, leszczyna oraz buki, z których część jest zabytkowa. Wzdłuż potoków rosną olszyny karpackie i wierzby.

-Świat zwierzęcy. Faunę lasów Beskidu Śląskiego tworzą w większości gatunki pospolite, określane jako eurybiontyczne. Są one przystosowane do bytowania

w rozmaitych warunkach klimatycznych i różnorodnych środowiskach. Oprócz gatunków pospolitych żyją tu jednak też gatunki specyficzne, zarówno pod względem wymagań ekologicznych jak i rozsidlenia geograficznego. Należą do nich gatunki górskie w szerokim tego słowa znaczeniu, obejmujące także faunę borealno-alpejską. Ważnym elementem fauny są gatunki puszczańskie, które są pozostałościami fauny dawnej, prastarej puszczy karpackiej.

Przedstawicielami zwierząt puszczańskich są drapieżniki: żbik, borsuk, lis, kuna leśna oraz wilk, Innym zwierzęciem związanym z siedliskiem leśnym jest jelen szlachetny, zwany również jeleniem karpackim. Drugim przedstawicielem zwierzyny płowej jest sarna. Występują tu także dziki.

W lasach występują liczne gatunki ptaków. Oprócz dużych kuraków leśnych, głuszca i jarzabka, żyją tu ptaki związane ze strefami regla dolnego i górnego. Można tu spotkać rzadkie i ważne z punktu ochrony przyrody gatunki jak: bocian czarny, jastrząb, myszołów czy kruk. Występuje tu także kilka odmian dzięciołów, a czasem spotkać można orzechówkę. Interesującymi obiektami do prowadzenia obserwacji przyrodniczych są gady i płazy. Spotkać można: żmiję zygzakowatą, jaszczurki, szczególnie na terenie pogórza jaszczurkę zwinkę, jaszczurkę żyworodną i padalca. Spośród płazów występuje tu salamandra plamista, rzekotka – jedyny w Polsce przedstawiciel płazów nadrzecznych, pospolita jest żaba trawna czy ropucha szara.

W Beskidzie Śląskim występuje kilka tysięcy gatunków owadów. Występują tu rzadkie i chronione gatunki biegaczy, które są chrząszczami drapieżnymi. Na uwagę zasługują motyle; m. in. rusalki, żałobnik, admirał, pawik, oszczenice, perłowce czy latolostek cytrynek. Często spotykane są mrówki, występują również objęte ochroną trzmiele, a także szerszenie. W większym lub mniejszym stopniu (w zależności od lat) występują również „sympatyczne” robaczki świętojańskie. Natomiast chrabąszcze są coraz to bardziej rzadkim zjawiskiem.

Bardzo ważnym elementem wszystkich biocenoz (organizmów roślinnych i zwierzęcych) występujących w Beskidzie Śląskim są pajęczaki. Liczne gatunki pajaków spotkać można we wszystkich środowiskach. Przedstawiciele kosarzy występują zarówno w lasach jak i poza nimi. Natomiast drobne zaleszczotki występują w ściółce leśnej. Spotkać można również przedstawicieli lądowych skorupiaków. Bardzo charakterystycznym elementem fauny są ślimaki; można napotkać gatunki ślimaków nagich, np. pomrowia błękitnego, czy skorupowych, np. ślimaka zaroślowego

7. Doliny jaworzańskich potoków.

-Dolina Potoku Kamiennego. Dolina ta jest w górnej części niezamieszkałą doliną o długości 2,8 km i wysokościach od 400 do 782 m n.p.m. W dolnej partii doliny potok tworzy głębokie meandry w warstwach miękkich łupków cieszyńskich, wierzchowskich i lgockich. W dalszym przebiegu występują liczne progi i przewężenia, odsłaniając warstwy łupków wierzchowskich i lgockich oraz piaskowców godulskich dolnych. Potok posiada dwa lewobrzeżne dopływy – jeden okrąża ramię Polany. Kamienny, płynąc w głębokim jarze, tworzy odnogę boczną doliny, na początku której występują złoża borowinowe.

W dolinie tej występuje mieszany las świerkowo-bukowy oraz pojedyncze okazy jaworu i dębu, a u wylotu doliny teren zdobią ładne sosny wejmutki. Z gatunków chronionych rośnie tu wawrzynek wilcze łyko i parzydło leśne.

-Dolina Potoku Wysokiego. W górnej partii jest ona naturalną, pozbawioną zabudowy doliną o długości 4,5 km. Przebieg jej jest pn-zach, -płd-wsch. Dolina ta jest w górnej partii wąska. Dnem płynie Potok Wysoki, który jest prawobrzeżnym dopływem Potoku Szerokiego. W swej górnej części potok płynie głębokim wąwozem, następnie pokonuje szereg progów skalnych, a w najniższej części szerokim jarem, przechodzącym w wąwóz.

Potok posiada 3 lewobrzeżne i 2 prawobrzeżne dopływy. Brzegi i dno zbudowane są z warstw łupków cieszyńskich, wierzchowskich, lgockich oraz piaskowców godulskich dolnych. W warstwie tej odkryto, bardzo rzadko wystę-

pujący w Beskidach, okaz amonita sprzed ponad 145 milionów lat. Do gatunków chronionych należą tu wawrzynek wilcze łyko, parzydło leśne i śnieżyczka-przebiśnieg.

-Dolina Potoku Szerokiego. W górnej partii ma ona charakter zbliżony do naturalnego – jest głęboką zadrzewioną doliną. W niższych częściach następuje zabudowa. Dolina ma 6,5 km długości – przebieg pn-płd, położona jest na wysokości 325 do 824 m npm. Dnem doliny płynie Potok Szeroki o wodzie krystalicznej powyżej zabudowań. W Jasienicy wpada do Potoku Jasienica. Płynąc, tworzy liczne przewężenia i progi. Potok ma 3 prawobrzeżne i 3 lewobrzeżne dopływy. Źródła pierwszego lewobrzeżnego dopływu zawierają niewielkie ilości solanki. W skalistych brzegach i na dnie potoku ukazują się warstwy łupków lgockich oraz piaskowców godulskich dolnych. Rosnące tu chronione rośliny to wawrzynek wilcze łyko i parzydło leśne.

-Dolina Potoku Jasieniczanki (Jasionki). Dolina ta położona jest na północnych krańcach Beskidu Śląskiego. Dolne i częściowo środkowe partie leżą na Pogórzu Cieszyńskim. W swej najwyższej partii proponowana jest jako użytek ekologiczny. Dolina ta ma 22 km długości – przebieg pn-płd, a w dolnej partii płd-wsch. Leży na wysokości 250 – 824 m npm. Jest ona prawie całkowicie zabudowana, tylko jej południowa część ma charakter naturalny. Doliną płynie potok Jasienica o czystej wodzie, który jest prawobrzeżnym dopływem Iłownicy. W swym biegu płynie przez żwiry i gliny karpackie wyższe, wapienie i łupki cieszyńskie górne, łupki wierzchowskie, łupki i piaskowce lgockie, piaskowce godulskie dolne i środkowe. Potok ma 12 prawobrzeżnych i 17 lewobrzeżnych dopływów.

W dolinie tego potoku rośnie szereg drzew chronionych i pomnikowych: cisy, dęby, lipa. Roślinność chroniona to wawrzynek wilcze łyko, lilia złotogłów i barwinek pospolity.

Doliny te są wspaniałymi i często odwiedzanymi miejscami spacerowymi o urzekającej, bujnej roślinności.

8. Miejsca pamięci w Jaworzu.

Urząd Gminy zinwentaryzował w 1998 r. miejsca pamięci znajdujące się na terenie Jaworza. W ewidencji znalazły się poniższe obiekty:

1. Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego
2. Pomnik Ofiar Faszyzmu
3. Obelisk upamiętniający poległych na terenie Jaworza 146 żołnierzy radzieckich
4. Obelisk upamiętniający 550 rocznicę Grunwaldu
5. Dwa obeliski- amfory na dziedzińcu pałacowym – XIX w.
6. Dwie figury puttów z herbami b. właścicieli Jaworza XVIII w.
7. Kolumna kanelowana w parku pałacowym – XIX w.
8. Tablica patrona Szkoły Podstawowej w Jaworzu Dolnym – Marii Dąbrowskiej
9. Tablica katyńska w powyższej szkole upamiętniająca 4 nauczycieli tejże szkoły, którzy zginęli w Katyniu i w obozach koncentracyjnych
10. Tablica fundacyjna szkoły-TYSIĄCLATKI w Jaworzu Średnim
11. Tablica patrona szkoły nr 3 w Jaworzu Średnim – od 1999 r. Gimnazjum – im. gen. Stanisława Maczka
12. Obelisk i płyty nagrobne byłych. właścicieli Jaworza – XVII-XX w.
13. Tablica fundacyjna kościoła rzymsko-katolickiego z 1804 r.
14. Tablica upamiętniająca stulecie powyższego kościoła
15. Tablica upamiętniająca proboszcza Franciszka Zuberę z 1903 r.
16. Tablica upamiętniająca poległych w I wojnie światowej
17. Krzyż upamiętniający pierwszy kościół katolicki w Jaworzu
18. Dwie tablice upamiętniające ofiary II wojny światowej
19. Portrety baronów Laszowskich – fundatorów kościoła ewangelickiego
20. Nagrobek zasłużonych dla Jaworza Zygmunta i Jerzego Czopów

21. Krzyż kamienny upamiętniający założenie cmentarza ewangelickiego w 1880 r.
22. Krzyż marmurowy na cmentarzu ewangelickim upamiętniający niszczenie relikwii przeszłości
23. Portret pierwszego polskiego aptekarza i wielce zasłużonego dla Jaworza działacza – Jana Boziewicza
24. Legendarna glorieta na wzgórzu Goruszka
25. Głaz na Błatni z 1921 r, upamiętniający nagłą śmierć turysty H.Richtera
26. Uroczysko kultowe na górze Wysokie z okresu kontrreformacji
27. Narzutowy głaz skalny z okresu polodowcowego przy Domu Strażaka , upamiętniający budowniczych remizy strażackiej
28. Dąb posadzony w 1966 r. przez członków OSP Jaworze – upamiętniający Tysiąclecie Państwa Polskiego.

9. Jaworze jako gmina należąca do obszaru pogranicza polsko-czeskiego.

Tereny przygraniczne cechuje nagromadzenie problemów ekologicznych, demograficznych i osadniczych. Szczególne możliwości rozwojowe tego terenu wynikają z bogactwa przyrodniczego i krajobrazowego, ograniczenie zaś stanowi wysoki stopień degradacji środowiska i krajobrazu oraz warunków życia. Dlatego tak ważna jest prowadzona w tym zakresie ścisła współpraca przygranicznych miejscowości po obu stronach granicy.

Region beskidzki obejmuje powiat Frydek Mistek i rejon Czeskiego Cieszyzna oraz polską ziemię cieszyńską i zachodnią część ziemi bielskiej. Obszar ten cechują wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe obniżane napływem zanieczyszczeń z rejonu Trzyńca, Ostrawy i Rybnika. W gospodarce dominuje po stronie czeskiej hutnictwo żelaza i górnictwo węgla kamiennego, po stronie polskiej przemysł elektromaszynowy, włókienniczy (gwałtownie malejący) i spożywczy, a po obydwu stronach obsługa ruchu turystycznego i rekreacyjnego. Region ma duże znaczenie komunikacyjne na styku Polskiej, Czech i Słowa-

21. Krzyż kamienny upamiętniający założenie cmentarza ewangelickiego w 1880 r.
22. Krzyż marmurowy na cmentarzu ewangelickim upamiętniający niszczenie relikwii przeszłości
23. Portret pierwszego polskiego aptekarza i wielce zasłużonego dla Jaworza działacza – Jana Boziewicza
24. Legendarna glorieta na wzgórzu Goruszka
25. Głaz na Błatni z 1921 r, upamiętniający nagłą śmierć turysty H.Richtera, który zmarł w połowie drogi prowadzącej na Błatnię
26. Uroczysko kultowe na górze Wysokie z okresu kontrreformacji
27. Narzutowy głaz skalny z okresu polodowcowego przy Domu Strażaka , upamiętniający budowniczych remizy strażackiej
28. Dąb posadzony w 1966 r. przez członków OSP Jaworze – upamiętniający Tysiąclecie Państwa Polskiego.

9. Jaworze jako gmina należąca do obszaru pogranicza polsko-czeskiego.

Tereny przygraniczne cechuje nagromadzenie problemów ekologicznych, demograficznych i osadniczych. Szczególne możliwości rozwojowe tego terenu wynikają z bogactwa przyrodniczego i krajobrazowego, ograniczenie zaś stanowi wysoki stopień degradacji środowiska i krajobrazu oraz warunków życia. Dlatego tak ważna jest prowadzona w tym zakresie ścisła współpraca przygranicznych miejscowości po obu stronach granicy.

Region beskidzki obejmuje powiat Frydek Mistek i rejon Czeskiego Cieszyna oraz polską ziemię cieszyńską i zachodnią część ziemi bielskiej. Obszar ten cechują wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe obniżane napływem zanieczyszczeń z rejonu Trzyńca, Ostrawy i Rybnika. W gospodarce dominuje po stronie czeskiej hutnictwo żelaza i górnictwo węgla kamiennego, po stronie polskiej przemysł elektromaszynowy, włókienniczy (gwałtownie malejący) i spożywczy, a po obydwu stronach obsługa ruchu turystycznego i rekreacyjnego. Region ma duże znaczenie komunikacyjne na styku Polski, Czech i Słowacji.

cji. Te czynniki powodują, że Jaworze jest jako gmina członkiem Związku Gmin Ziemi Cieszyńskiej oraz członkiem Stowarzyszenia Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA” (Tešinske Slezsko) , którego sekretariat mieści się w Cieszynie – Rynek 18. Wytypowany przez Radę Gminy Jaworze przedstawiciel bierze udział we wszystkich wspólnych spotkaniach, na których omawiane są nurtujące obie strony problemy wymagające wspólnych rozwiązań.

10. Stan rolniczej przestrzeni produkcyjnej w obszarze gminy.

Użytkowanie gruntów w gospodarstwach indywidualnych wg stanu z 1997 r. przedstawia się następująco

- Ogólna powierzchnia gruntów – 6573 ha
- Użytki rolne razem – 443 ha
- Grunty orne – 206 ha
- Sady – 30 ha
- Pastwiska trwałe 29 ha
- Lasy i grunty leśne 18 ha
- Pozostałe grunty – 212 ha

Liczba i struktura gospodarstw indywidualnych:

- Gospodarstwa poniżej 1 ha – nie występują
- Gospodarstwa 1,1 – 2,0 ha – 70
- Gospodarstwa 2,1 – 5, 0 ha - 36
- Gospodarstwa 5,1 – 7,0 ha - 2
- Gospodarstwa 7,1 –10,0 ha - 1

Średnia wielkość gospodarstwa wynosiła – 2,87 ha. W Jaworzcu rozdrobnienie gospodarstw trwa w dalszym ciągu i dziś będą już w tych liczbach duże różnice. Taki stan rzeczy nie sprzyja wydajności produkcji rolnej.

W 1996 r. 11% ludności Jaworza utrzymywało się z rolnictwa. Poza własnymi gospodarstwami sporo pracowało w zakładach rolniczych zorganizowanych, które bądź już nie istnieją, bądź też większość została w ramach ogólnej

redukcji miejsc pracy zwolniona. Zmniejszyła się również wydatnie ilość pogłowa zwierząt gospodarskich

Trzecie tysiąclecie - to dalszy rozwój Jaworza w kierunku leczniczo-wypoczynkowym i turystycznym.